

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет педагогічної освіти**

Кафедра початкової та дошкільної освіти

БІЛИК МАР'ЯНА БОГДАНІВНА

**ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ СИСТЕМИ
ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ**

Магістерська робота

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальність 013 «Початкова освіта»

Науковий керівник:

доцент кафедри початкової
та дошкільної освіти, кандидат
педагогічних наук, доцент
Стахів М.О.

Львів-2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	9
1.1 Проблеми розвитку та гуманізації сучасного освітнього простору у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях.....	9
1.2 Толерантність як прояв гуманізму та педагогічні умови її формування в системі початкової освіти.....	22
1.3 Педагогіка толерантності як необхідна умова формування гуманістичних цінностей підростаючого покоління	38
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ (емпіричне дослідження)	46
2.1 Стан сформованості гуманістичних цінностей в учнів початкових класів....	46
2.2 Формування системи цінностей засобами гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського	50
2.3 Практичне впровадження системи вправ та завдань на уроках літературного читання для формування гуманістичних цінностей та перевірка її ефективності...	58
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стратегічним завданням освітнього процесу сьогодні є формування мислячої та творчої особистості, формування її інтелектуального та морального рівня, природних здібностей і талантів. Водночас загальні тенденції розвитку суспільства в глобальному світі визначили нагальну потребу пошуку нового особистісного потенціалу, реалізації його в комплексних і багатогранних заходах і стимулах розвитку науки і педагогічної практики. Лише людиноорієнтована освіта, вільна від догматизму та застарілих шаблонів, відкриє можливості для глобальних змін у світі для вирішення технологічних, економічних, соціальних і культурних проблем, які породжує динаміка цивілізаційного прогресу.

Актуалізація проблеми розвитку освіти на засадах гуманізації та демократизації в контексті філософського їх осмислення забезпечує життєздатність науки, примножує її духовно-змістовне джерело, зберігає її автентичність і оригінальність. Проте необхідно враховувати й умови сучасного постіндустріального, інформаційного та урбанізованого суспільства, яке динамічно розвивається і потребує особливого напруження сил та енергії, специфічних умінь і широких знань для адаптації до складних реалій сьогодення, до процесу пошуку істини в рамках нової парадигми знання.

Процеси глобалізації, що охоплюють усі сфери життя суспільства, часто супроводжуються соціально-економічними негараздами, техногенними катастрофами та соціальними потрясіннями. У пошуках відповіді на такі **виклики** виникає потреба гармонізації свідомості, характеру та поведінки молодого покоління в культурно-освітній сфері постмодерного суспільства.

Життя переконує, що без виховання у підростаючого покоління таких моральних цінностей як людяність, відповідальність, добро, почуття власної гідності, толерантність складно розраховувати на поліпшення моральної ситуації у світі загалом і в Україні зокрема. Ці моральні феномени виконують функцію гармонізації особистих і суспільних інтересів. В умовах війни, яку зараз

переживає українське суспільство, це надзвичайно важливо і особливо актуально.

Реформування педагогічної освіти на початку XXI століття можна вважати об'єктивним процесом на шляху вдосконалення системи освіти в Україні.

Метою відродження української школи має стати виховання гуманної особистості. Для цього необхідно створити максимально сприятливі умови для прояву та розвитку гуманістичних цінностей дитини для її повноцінного життя на кожному з вікових етапів, зокрема періоду навчання у початковій школі.

Зміст освіти має формувати в учнів початкової школи інтерес до систем гуманістичних цінностей, потребу в отриманні знань, бажання і можливість учитись, формувати інтелектуальну та креативну особистість, яка має власні ідеали, світогляд, цінності, здібності.

На жаль, освіта, навіть в умовах Нової української школи, не зуміла цілком подолати авторитаризм. Часто спостерігається підміна гуманістичної педагогіки випадковим набором різноманітних заходів патріотично-громадянського спрямування, у яких учень як суб'єкт соціального життя, як найбільша соціальна цінність, губиться. Учні не завжди мають можливість трансформувати свої знання у практику життєвих вчинків. Сьогодні, у вимушених війною умовах дистанційного навчання, учням складно розвивати соціальні емоції співпереживання, співчуття, гордості за успіхи інших. У них належним чином не формується психологічна готовність самостійно визначати критерії добра і зла. Це школа, завданням якої є насамперед розвиток «громадянських та соціальних компетентностей, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомлення рівних прав та можливостей, які спираються на співпрацю з іншими людьми. досягати спільної мети, бути активним у класному та шкільному житті, поважати права інших людей, вміти діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними формами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних націй та ідентифікувати себе як громадянина України, приймати турбота про власне здоров'я та збереження

здоров'я інших людей, ведення здорового способу життя (Державний стандарт початкової освіти, ст. 3).

Методологічною основою цього процесу є особистісно-орієнтована педагогічна парадигма, побудована на засадах дитиноцентризму як відображення тенденцій гуманізму та антропоцентризму в розвитку сучасної вітчизняної педагогічної науки. Тому першочерговим завданням вчителів початкових класів – *як теоретиків, так і практиків* – є впровадження в освітній процес гуманної педагогіки, педагогіки толерантності, що потребує відповідної підготовки висококваліфікованого фахівця до формування толерантних стосунків між усіма суб'єктами освітнього процесу.

У світлі реформування освіти в Україні постає завдання щодо обґрунтування наукових засад подальшого формування гуманістичних цінностей в освітньому процесі.

Концептуальні засади виховання гуманістичних цінностей учнів сформульовано І. Бехом, Н.Ганусенко, К.Чорною (...). Вони стали предметом дослідження Т. Артемонової, В.Білоусової, С. Гончаренка, Б. Зейгарник, Ю.Мальованого, О. Савченко, І. Якиманської та іншими. Загальнотеоретичні засади гуманізації освітнього процесу, перетворення школи в «майстерню гуманності» викладені у працях Я.Коменського, Я. Корчака, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Л. Божович, О. Киричука, Н. Комарівської, Г. Костюка, І. Лапшиної, Ю. Приходька, О. Скрипченка та ін. Проблемам формування морально-етичних цінностей, почуттів і переконань присвячені праці видатних педагогів Ш. Амонашвілі, О. Захаренко, С. Логачевської, А. О. Савченко, Я. Чепіги та ін. Психологічні аспекти гуманістичного виховання розкриті у працях І.Беха, О.Бодальова, М.Боришевського, Е.Корнієнко, М.Красовицького, О.Сухомлинської.

О. Богданова, О. Матвієнко, Л. Канішевська, В. Коротеєва, Л. Нестеренко, Я. Романова, Л. Руднева, Н. Трофимова, М. Юр'єва та ін. значну увагу приділяли моральному вихованню учнів у позакласній діяльності. Ними досліджені та експериментально перевірені ряд об'єктивних та суб'єктивних стимулів

розвитку почуттів і моральних уявлень учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Питання формування гуманістичних цінностей стали предметом досліджень А. Андрущенка, М. Боришевського, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кременя, Г. Шевченко.

Наукові дослідження Ю. Бондаренко, М. Горди, Л. Драчук, М. Жулинського, Г. Клочека, В. Коваль, Р. Мовчан, О. Слоновьської висвітлюють проблеми формування гуманістичних понять, цінностей, моральних ідеалів, духовного розвитку особистості.

На сьогоднішній день у сучасній педагогіці вже обумовлений генетико-історичний підхід до відбору духовних цінностей (З. Равкин, С. Маслов); в освітньому процесі визначено прийоми, методи та умови передачі цінностей (С. Гладнева, С. Маслов, М. Анікєєв); визначено особливості процесу виховання моральних якостей дітей молодшого шкільного віку (О. Скрипченко); продумані педагогічні умови актуалізації моральних вчинків молодших школярів.

На ідеях добра, людяності та миру ґрунтується літературна та педагогічна творчість Г. Сковороди, Л. Українки, І. Франка, Т. Шевченка та інших видатних народних просвітителів.

Новітньою гуманістичною концепцією є цілісна теорія особистісно орієнтованої освіти, розроблена в Інституті проблем виховання НАН України під керівництвом І.Д. Бех. Відповідно до цієї концепції, процес виховання особистості «відбувається в контексті національної та загальнолюдської культури: зміст культури визначає зміст виховання...; свобода вибору молодого покоління є основою методологічного вирішення виховних проблем...; у вихованні мають гармонійно поєднуватися інтереси особистості – вільний саморозвиток і збереження індивідуальності; суспільство – щоб саморозвиток особистості відбувався на моральних засадах, а виховання сприяло відтворенню культурних, соціалізованих людей; держави, нації – щоб усі діти стали компетентними громадянами-патріотами, гуманістами, здатними забезпечити своїй Батьківщині гідне місце в цивілізованому світі (БЕХ, с. 269).

Усе це вимагає від української педагогіки усвідомлення необхідності формування в учнів початкових класів системи гуманістичних цінностей.

Об'єкт дослідження – процес формування системи гуманістичних цінностей учнів початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови, методи, форми і засоби формування системи гуманістичних цінностей на уроках літературного читання.

Мета дослідження: теоретико-методологічне обґрунтування сутності гуманістичних цінностей майбутнього вчителя, виявленні й практичній перевірці педагогічних умов формування гуманістичних цінностей в учнів початкових класів.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання:**

- 1) З'ясувати суть понять «толерантність» і «педагогічна толерантність» на основі аналізу наукової літератури;
- 2) проаналізувати стан розвитку та гуманізації сучасного освітнього простору у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях;
- 3) визначити теоретико-методологічні основи формування гуманістичних цінностей учнів початкових класів;
- 4) розробити систему творчих вправ і завдань для формування ціннісних орієнтирів здобувачів початкової освіти.

Методологічною основою дослідження є: філософські, культурологічні, психолого-педагогічні концепції вітчизняних і зарубіжних вчених про особистість, цінності, мораль, гуманізм; принципи культуровідповідності, народності, гуманності, взаємодії загальнолюдських і національних цінностей. Дослідження ґрунтується на філософських ідеях цінності життя, утвердження індивідуальної неповторності людини як найвищої соціальної цінності.

Теоретичну основу дослідження становлять філософські вчення про: унікальність і загальну значущість життя, духовні виміри гуманістичного виховання (М.Бердяєв, М.Лоський, В.Соловйов, П.Флоренський, П.Юркевич), «філософію серця» Г.Сковороди, П.Юркевича; ідеї духовної і моральної особистості (В.Баранівський, І.Бех, М.Боришевський, С.Кримський, С.Пролеєв);

ідеї професійно-педагогічної підготовки вчителя-гуманіста (Л.Вовк, М.Євтух, І.Зязюн, В.Луговий, В.Майборода, Г.Сагач, Н.Тарасевич, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко та ін).

Методи дослідження: теоретичний – аналіз філософської, педагогічної, психологічної, історико-методичної літератури з метою обґрунтування теоретичних засад дослідження; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду у сфері формування патріота-громадянина з відповідними особистісними гуманними цінностями; провести емпірико–педагогічний експеримент, анкетування, тестування, спостереження з метою перевірки ефективності моделі формування системи гуманістичних цінностей, методи математичної статистики для проведення якісного аналізу отриманих результатів на основі визначення кількісних показників для оцінки досліджуваного явища, а також для підтвердження їх достовірності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблену систему вправ і завдань може бути впроваджено у практику освітньої діяльності початкової школи.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі підвищення кваліфікації учителів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів педагогічних спеціальностей, у системі післядипломної педагогічної освіти, при підготовці навчально-методичних посібників та методичних рекомендацій щодо дидактичної та виховної роботи з питань формування системи гуманістичних цінностей в учнів початкових класів.

Апробація результатів дослідження. III Міжнародна студентська наукова конференція «Діджиталізація науки як виклик сьогодення» тези «Формування в учнів початкової школи системи гуманістичних цінностей засобами народної педагогіки»

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова О.Ф. Гуманістичні педагогічні цінності майбутніх учителів як основа професійної діяльності. URL <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2009/4/4.pdf> (дата звернення: 14.11.2022).
2. Амонашвілі Ш.О. Педагогіка: Школа життя. Книга 3, 2012. 21 с.
3. Антоненко М. Гуманізм педагогічних нововведень В. О. Сухомлинського. Початкова школа. 1997. №9. С. 35-38
4. Ахмедзянова Е. Ю. Психолого-педагогические основы формирования призвания к профессии учителя. Одесса : ОГПИ, 1993. 219 с.
5. Балл Г. О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 2. С. 3–12.
6. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній психологічній сферах). К. Рівне: Видавець Олег Зень, 2007. 172 с.
7. Береговой Я. А. Толерантность. *Педагогика толерантности*. 2004. № 1. С. 135–139.
8. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. К. : Академвидав, 2012. 256 с.
9. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн.Кн.2 Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280 с.
10. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн.Кн.2 Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003. 344 с.
11. Бех І.Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини. *Педагогіка толерантності*. 2001. 2(16). С. 16 – 23.
12. Бех І.Д., Ганнусенко Н., Чорна К. Концепція виховання гуманістичних цінностей в учнів загальноосвітньої школи. С. 265-281. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43932/2005_36_61.pdf?sequence=1 (дата звернення: 14.11.2022).
13. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна США). К., Центр практичної філософії, 2001. 216 с.

14. Бик А. Мислення як категорія педагогіки В.Сухомлинського в контексті новітньої освітньої парадигми. Наук.зап. Вип. 52. ч.2. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2003. С. 7-11.
15. Бирко Н.М. Підготовка майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2014. 20 с.
16. Білоусова В.О. Життєві та етичні цінності старшокласників // Цінності освіти і виховання: Наук._метод. зб.. К.: АПН України, Центр інформації та документації Ради Європи в Україні, 1997. С. 137-140.
17. Бондар В.І., Шапошнікова І.М. Управління підготовкою успішного вчителя: теорія і практика : монографія ова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 331 с.
18. Бондар Л.С. До питання виховання моральних цінностей у школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Наука і освіта. 2001. №5. С.18-21.
19. Бричок С.Б. Педагогічна толерантність як складова професіограми учителя (актуалізація ідей В.О. Сухомлинського). 2004. Вип. 47 (114). С. 43–47. (Серія «Педагогічні науки»).
20. Варенко Т.К. Аксиологічний підхід та доцільність його реалізації в сучасній системі вищої педагогічної освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. Випуск № 11 (64). С. 161–164. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2010/11/28.pdf>. (дата звернення: 14.11.2022).
21. Варенко Т.К. Виховання педагогічної толерантності майбутніх учителів на основі аксиологічного підходу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук. Харків, 2011. 20 с.
22. Ващенко Г. Виховний ідеал. 3-є вид. Полтава, 1994. 191 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
24. Гончаренко С. У. Гуманізація і гуманітаризація освіти. Шлях освіти.2001. № 2. С. 2-6.

25. Гордієнко Ю.А. Формування педагогічної толерантності майбутніх учителів іноземних мов початкової школи : автореф. дис. канд. пед. наук : спеціальність 13.00.04. Київ, 2017. 21 с.
26. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища : монографія. К.: Вид. ПАРАПАН, 2015. 228 с.
27. Гуманізація – найкоротший шлях до особистості: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної майстерні (Кременчуцький педагогічний коледж імені А. С. Макаренка, 24 вересня 2021 року). Кременчук : ПП «Бітарт», 2021. 191 с.
28. Гуренко О. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект : монографія. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2014. 588 с.
29. Данилова Г.С. Проблема гуманістичного становлення особистості педагога в сучасних умовах. К. : ВіРА Інсайт, 2001. Кн. II. 336 с.
30. Декларація принципів толерантності. 1999. № 8. С. 175-179. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> (дата звернення: 14.11.2022).
31. Діброва О. В., Сергієнко Д. І. Гуманізація в творах Василя Сухомлинсько. С. 70-74.
32. До 25-річчя журналу «Педагогіка толерантності» (Київ, 1997-2017). URL: <http://pmu.in.ua/news/do-25-richchya-zhurnalu-pedahohika-tolerantnosti/> (дата звернення: 14.11.2022).
33. Дорошенко К.Г. Виховання гуманістичного ідеалу старших підлітків у позакласній діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Інститут проблем виховання АПН України, К., 2003. 20 с.
34. Доценко Г. Г. Образотворче мистецтво як засіб гуманізації змісту освіти. С. 74-78.
35. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу. Вибране: у 4 т. К., 1991. Т. 2. С. 256-260.

36. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя. Педагогічна газета. 2002. № 8–9. С. 7.
37. Жидецька Н. М. Ідеї гуманної педагогіки в теорії та практиці початкової освіти. С. 78-82.
38. Зязюн І.А. Криза цінностей — катастрофа суспільства і держав. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. праць. Вип. 2 /ред. кол. В.Г. Кремень (та ін.). К. : (б. в.), 2010. Вип.2. 312 с.
39. Кефелі Ф. Історичні долі глобального гуманізму. Інформаційне джерело. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-sudby-globalnogo-gumanizma/viewer> (дата звернення: 14.11.2022).
40. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті. Київ: Світ Успіху, 2005. С. 248-249.
41. Киричок В.А. Гуманне ставлення до дитини. К.: Інфодрук, 2004. 132 с.
42. Клепко С.Ф. Цінності буття і цінності освіти в контексті глобалізації. Ціннісні парадигми освіти. Х. : Основа, 2004. 128 с.
43. Коберник Г.І. Формування толерантності молодших школярів у процесі інтерактивних технологій навчання. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: РВЦ «Софія», 2007. 259 с.
44. Коваль Л. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку сучасної початкової освіти: технологічний підхід : монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. 330 с.
45. Коношенко Н.А., Голенко Ю.В. Обґрунтування форм і методів виховання толерантності у старших підлітків у позакласній роботі. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. №5 (80), 2017. С. 94-97.
46. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. К.: Грамота, 2007. 576 с.
47. Кузнецова В.Г. Формування гуманістичних цінностей у майбутніх учителів/ автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата

педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Луганськ, 2001. 17 с.

48. Кухар І.М. Теоретичні засади формування гуманістичних цінностей у старших підлітків. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. С. 173-180.

49. Лавруненко О.М. Формування гуманістичних цінностей – важливий аспект виховання молодших школярів. 2004. № 7 – 8. С. 26 – 28. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probл_silsk_shkolu/3/vupysk_24.pdf (дата звернення: 14.11.2022).

50. Лейчук А.О. Формування ціннісних основ гуманістичної позиції майбутніх педагогів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Київ –Житомир: вид-во Волинь, 2003. Кн.2. 368 с.

51. Ляпунова В.А. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах : дис. докт. пед. наук: спеціальність 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти; 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Мелітополь, 2017.

52. Максимюк С. П. Педагогіка: навч. посіб.. К.: Кондор, 2009. 670 с.

53. Максимюк С.П. Педагогіка : Навчальний посібник. К. Кондор, 2005. 667 с.

54. Маслов В.І. Моделювання у теоретичній і практичній діяльності в педагогіці. Післядипломна освіта в Україні. 2008. № 1. С. 3–9.

55. Навчальні матеріали онлайн (Електронний ресурс). URL: http://pidruchniki.ws/pedagogika/pedagogika_u_zapitannayah_i_vidpovidyah_-_kuzminskiy_ai (дата звернення: 14.11.2022).

56. Пальчевський С. С. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. К.: Каравела, 2008. 496 с.

57. Петухова Л. Трисуб'єктна дидактика в моделі інноваційного розвитку освітніх систем. Педагогічні науки. 2014. Вип. 65. С. 74–80. URL: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/619>. (дата звернення: 14.11.2022).

58. Пісоцький В. Ідея толерантності в етиці Григорія Сковороди. Людина і світ. 1999. №10. С. 49-51.
59. Поліщук О.П. Виховання в уч початкових класів моральних цінностей у процесі позакласної роботи. Молодий вчений. №4.1. (56.1), 2018. С. 60-63.
60. Резнік Н.О. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/4_2011/20.pdf (дата звернення: 14.11.2022).
61. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. К.: Освіта, 1996. 304 с.
62. Савченко О. Вчимося толерантності. Учитель початкової школи : науково-методичний журнал. 2014. № 9(16). Вересень. С. 4–8.
63. Савченко О. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Початкова школа. 2001. № 7. С. 1–4.
64. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти. К.: СПД «Цудзиневич Т.І.» 2007. 204 с.
65. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2-х т.. К.: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.; Т. 2. 576 с.
66. Словник української мови, т. 10. К.: Наукова думка, 1979. с. 442.
67. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.
68. Стародубцева В. Педагогіка толерантності – формування соціально адаптованої особистості. Директор школи. 2014. № 7. С. 12–13.
69. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. К.: Добро, 2006. 42 с.
70. Сухомлинський В. Вчити вчитися. Вибрані твори в 5 т. К., 1976. Т.5 С. 426-436.
71. Сухомлинський В. Казки школи під голубим небом. К., 1991.
72. Сухомлинський В. Методика виховання колективу. Вибр. твори: У 5-ти т. Т.1. К., 1976. С. 405-637.

73. Сухомлинський В. Народження громадянина. Вибр. тв.: У 5 т. К., 1987. Т. 3. С. 300.
74. Сухомлинський В. О. Вибрані пед. твори: у 5-ти т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 4. 1977. 638 с.
75. Сухомлинський В. Павлиська середня школа. Вибр.твори: У 5-ти т. Т. 4 К., 1977. С. 7-390.
76. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: У 5-ти т. К.: Рад. шк., 1976. Т.1 С.5-502.
77. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: У 5-тит. К.: Рад. шк., 1977. Т. 5. С. 639.
78. Сухомлинський В. Розмова з молодим директором школи. Вибрані твори: У 5-ти т. К., 1977. Т.4. С.393-628
79. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: У 5-ти т. К.: Рад. шк., 1977. Т-3. С.7-282.
80. Сухомлинський В. Слово вчителя в моральному вихованні. Вибр. твори: У 5-ти т. Т.5. К., 1977. С. 321-330.
81. Сухомлинський В. Слово про слово. Вибр. твори: У 5-ти т. Т.5. К., 1977. С. 160-167.
82. Сухомлинський В. Сто порад учителяві. Вибр.твори: У 5-ти т. .2. К., 1976. С. 419-654.
83. Сухомлинський В. Школа і природа. В. Сухомлинський. Вибр. тв.: У 5 т. К., 1977. Т. 5. С. 549.
84. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину. Вибр.твори: У 5- ти т. Т.2. К., 1976. С. 149-416.
85. Сухомлинський В.О. Виховання особистості в радянській школі. Київ: «Радянська школа», 1965.
86. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. Вибр.твори: У 5-ти т. Т.1. К., 1976. С. 209-401.
87. Сухомлинський В.О. Етюди про комуністичне виховання. К., 1967.

88. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. М.: «Молода гвардія», 1971.
89. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. К., 1965–1966.
90. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Київ: «Радянська школа», 1969.
91. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів. Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.
92. Томан І. Мистецтво говорити : Саморозвиток риторики. – В. І. Романець, 1986. – 221 с.
93. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с.
94. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2002. 742 с.
95. Харари Ю.Н. Homo Deus. Краткая история будущего. Інформаційне джерело. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=75853&p=1 (дата звернення: 14.11.2022).
96. Чередниченко Д. Великий педагог і великий письменник. Передмова. Чиста криниця: казки, оповідання, етюди. К.: Веселка, 1993. 288 с.
97. Шульга Л. Формування моральних переконань молодших школярів у педагогічній спадщині Сухомлинського. Наука і освіта. 2001. №5. С.133-135.
98. Ясько Б. А. Толерантність у сучасному суспільстві. К. : Наукова думка, 2012. 142 с.

